

ЛЮДСЬКЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК СФЕРА ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

(Вступне слово редакційної колегії)

Відомо, що феномен людського спілкування відіграє визначальну роль у самій можливості нормального життєзабезпечення як індивіда, так і соціуму в цілому. Більш того, він виступає важливим чинником соціалізації людини та умовою всього її суспільного буття. Вже тільки ці обставини можуть зумовлювати істотний інтерес дослідників до виявлення сутності та природи спілкування, до іманентних йому особливостей, функцій і сучасних тенденцій розвитку. Зазначені питання роблять феномен спілкування цікавим об'єктом дослідження. Однак притаманні йому складність і суперечливість, багатогранність і поліфункціональність відкривають у ньому такі аспекти, які вимагають говорити про спілкування як досить широку і специфічну сферу системних міждисциплінарних досліджень.

Свідченням необхідності такого підходу до аналізу спілкування саме як сфери філософської рефлексії може бути той широкий спектр проблем, які розглядалися авторами статей у попередніх номерах журналу «Філософія спілкування». Власне, про це свідчить і виникнення філософії спілкування як окремої відносно самостійної галузі в загальній структурі досить розвиненої сучасної системи філософських знань. Наведемо кілька основних аргументів на користь необхідності розгляду спілкування як специфічної сфери. Першим з таких аргументів виступає онтологічна сутність спілкування як одного з важливих екзистенціалів індивідуального і суспільного буття людини, іманентного кожній спільноті будь-якої природи і призначення. Більш того, саме спілкування є тим стрижневим чинником, завдяки якому стає можливим існування й успішне функціонування цієї спільноти.

Другий аргумент полягає в тому, що спілкування являє собою не тільки передумову організації і здійснення спільної діяльності людей, а й фактично само є специфічним видом людської діяльності і навіть отримало спеціальну назву комунікативної діяльності. При цьому для окремих категорій людей воно практично складає основний сенс і зміст професійної діяльності або ж стає основним засобом здійснення професійних функцій. Для переважної більшості ж інших людей володіння навичками спілкування, рівень розвитку комунікативних здібностей і комунікативної культури істотно впливає на ефективність професійної діяльності й на характер відносин з оточенням.

Третім аргументом може вважатися наявність різноманітних засобів спілкування, основними з яких виступають мова і мовлення. Однак наявність різних мов і різних культур істотно ускладнює можливості спілкування між їх носіями, ускладнює так звану міжкультурну комунікацію і вимагає пошуку способів її полегшення заради досягнення взаєморозуміння і зниження рівня напруженості між представниками різних країн, культур, релігій тощо. Певне полегшення розв'язанню цих завдань дає використання невербальних засобів спілкування, які мають більш спільний характер для багатьох народів, а отже і краще можуть бути зрозумілими представниками різних культур.

Четвертий аргумент зумовлений тим тісним зв'язком, який існує між діяльністю, мисленням і мовленням, які, з одного боку, викликають потребу у спілкуванні, а з іншого виступають його умовами і засобами. Цей зв'язок не тільки ще більш ускладнює розуміння сутності спілкування, а й вимагає для його дослідження виходу за межі власне самої проблематики спілкування, вимагає урахування характеру використовуваних для нього засобів і способів їх використання, перш за все мовлення. Оскільки ж вимовлена думка являє собою результат розумової діяльності, він

неодмінно виводить дослідника у сферу мислення, яка, у свою чергу, формується тільки в системі суспільних зв'язків людини, в тому числі насамперед за допомогою спілкування.

П'ятий аргумент на користь нашої тези полягає у тому, що природа людини має не тільки біологічний і соціальний аспект, а й культуротвірний, який є визначальним і принципово відрізняє людину від всіх інших живих істот на нашій планеті. Сама ж культура є специфічно людським і соціальним феноменом, який, з одного боку, формується в результаті міжособистісного спілкування, а з іншого виступає водночас і однією з його цілей, і одним з важливих засобів спілкування, і, за великим рахунком, однією з його форм. Адже дійсно, кожен митець тільки стверджує, що він у своїх творах прагне лише до самовираження. В дійсності ж, він передає свої думки і відчуття на розсуд іншим людям. І його далеко не байдуже, що скажуть про його картину глядачі, про його книгу читачі, про його музику слухачі. Іншими словами, через цей твір він немов би заочно (а інколи й безпосередньо) спілкується з іншими людьми, і йому б хотілося, щоб ті його зрозуміли.

Можна наводити й безліч інших аргументів, однак вважаємо, що і вже розглянутих достатньо, щоб впевнитися у тому, що предметом філософської рефлексії феномену спілкування має бути вся широка сфера потреби в ньому, передумов його виникнення, його проявів, дії і наслідків. Ця сфера повинна охоплювати також вплив особистісних характеристик учасників спілкування, рівня їх освіченості й культури, їх емоційного стану і морально-вольових якостей на характер взаємовідносин, з одного боку, та вплив спілкування і кола його учасників на особистісний розвиток індивіда. Більш того, до сфери рефлексії неодмінно має входити проблема взаємозв'язку і взаємозалежності між духовно-культурним життям суспільства і характером міжособистісного спілкування, проблема їх ціннісних взаємовідносин.

Таким чином, сфера філософської рефлексії цікавого та надзвичайно важливого феномену людського спілкування може бути окреслена у вигляді такої сукупності відносно самостійних ареалів, елементи яких, тим не менше взаємопов'язані та взаємодіють між собою. Стрижневим же утворенням, яке й відіграє роль об'єднуючого чинника і детермінує вказані зв'язки, виступає це саме спілкування. Першим серед таких ареалів слід вважати суспільство з його розвиненою системою інституцій, цілісність і узгодженість нормального функціонування і розвитку яких забезпечують різноманітні суспільні зв'язки і відносини, а одним з основних механізмів їх реалізації і є міжособистісне спілкування. Суспільство, виступаючи невід'ємною частиною природи, являє разом з тим якісно новий тип утворення, систему більш складної структури, ніж притаманна природним системам. Такі поняття, як суспільні відносини, суспільна свідомість тощо формуються у складній взаємодії окремих людей і різних соціальних груп, у взаємодії індивідуальних свідомостей, водночас істотно впливаючи й на ці стосунки, й на свідомість індивідів. Всі ці процеси значною мірою відбуваються у просторі міжособистісного спілкування, через спілкування та за його допомогою, цілі, зміст і характер якого, у свою чергу, істотно залежать від рівня розвитку відповідного суспільства.

Другим своєрідним ареалом виступає сама людина зі своїм складним світом матеріальних і духовних потреб, зі всім ансамблем своїх суспільних відносин, які, по суті, й визначають її сутність. В її основі лежить трудова діяльність людини, яка переважно здійснюється разом з іншими людьми, що вимагає її належної організації та координації дій окремих виконавців, а для цього необхідне постійне спілкування між ними, яке здійснюється у різних формах. Крім того, буття людини не обмежується лише трудовою діяльністю й виробничими зв'язками. Кожна людина одночасно являє собою працівника і власника, споживача і громадянина, члена сім'ї і певного

дружнього кола, політичної партії чи релігійної спільноти. Така багатоаспектність її сутності цілком природно породжує множини різноманітних зв'язків, які реалізуються різними засобами, однак основним з них є спілкування, яке, до речі, може здійснюватися у різних формах залежно від його цілей та від того кола співбесідників, з яким саме йому доводиться спілкуватися в даний момент. Самі ж ці кола, або референтні аудиторії, мають різний склад і характер.

Третім ареалом, що теж входить до загальної структури досліджуваної сфери філософської рефлексії людського спілкування, є культура, яка, на перший погляд може визначатися однією з інституцій суспільства, однак в дійсності є більш широким утворенням, оскільки виступає цілою системою позабіологічних програм буття й життєдіяльності людини, які історично розвиваються і забезпечують відтворення та розвиток соціального життя у всіх його проявах, виступаючи простором вільної самореалізації особистості. Ця її роль передбачає постійне спілкування між собою творців, носіїв і користувачів культури, яке здійснюється у різних формах, з різними цілями і різними засобами і яке водночас може виконувати функції культуротворення. Культура є живим організмом, вона розвивається з розвитком суспільства. Її розвиток може нам подобатися чи ні, але він відбувається, одні цінності та ідеали приходять на зміну іншим, і все це впливає на характер спілкування.

Четвертим великим ареалом, яка відіграє виключно важливу роль як у виникненні потреби у спілкуванні, так і в його власному розвитку, виступає людська діяльність. У широкому розумінні вона охоплює всі види активності та дій, які людині доводиться усвідомлено виконувати. Будь-яка діяльність тією чи іншою мірою пов'язана зі спілкуванням, оскільки вона або має форму участі людини у спільній з іншими людьми праці, або, у тих випадках, коли виконується індивідуально, їй, як правило, передувало спілкування з тим, хто передавав досвід такої діяльності, хто замовляв виконавцеві якусь роботу чи хто оцінюватиме її результати.

П'ятим окремим ареалом ми вважаємо духовний світ людини, який є і джерелом, що живить її духовно-культурні потреби і сприяє їх задоволенню, і своєрідним регулятором її взаємозв'язків і взаємовідносин та характеру її спілкування, і критерієм поведінки у соціокультурному просторі, що оточує цю людину. Безумовно, духовне життя індивіда невід'ємне від самого індивіда, воно іманентне йому і виступає однією з істотних, атрибутивних його характеристик. Духовність є домінантою його Я-простору і тому вона Я-центрична. Однак духовне життя індивіда не менш істотно пов'язане з рівнем культури суспільства, з культурно-історичними традиціями, цінностями.

Нарешті, сфера філософської рефлексії цікавого складного і досить суперечливого феномену людського спілкування буде неповною, якщо не включити до неї множини різноманітних засобів, використовуваних людьми при спілкуванні та для спілкування. Адже інколи можна тільки дивуватися, як двоє людей, кожен з яких не знає жодного слова мовою іншого, досягають певного рівня взаєморозуміння. Ми вже не говоримо про мову жестів, перш за все таку розвинену, як у глухонімих. Мова взагалі як дуже складна знакова система посідає особливе місце у філософській рефлексії. Невипадково існує спеціальна галузь науки, яка отримала назву філософії мови. Вона сьогодні характеризується особливо активним розвитком й істотним розширенням спектру проблем, зумовлених змінами суспільних реалій та розвитком телекомунікаційних засобів і технологій.

Таким чином, тільки окреслені питання свідчать про наявність значної сфери для поглибленої філософської рефлексії феномену міжособистісного спілкування. Тому ми запевняємо наших потенційних читачів та авторів, що редакційна колегія журналу «Філософія спілкування» підтримуватиме, як вона це робила і раніше, всі напрямки

дослідження феномену спілкування. Сподіваємося, що це сприятиме підвищенню загальної культури спілкування та його ефективності у розв'язанні складних проблем сучасності, сприятиме зростанню рівня взаєморозуміння між людьми, між різними соціальними, політичними, релігійними та іншими угрупованнями, а також між країнами та їх народами. Адже це має сприяти поглибленню розуміння, що ми всі існуємо в одному цілісному світі, на єдиній планеті, що у нас немає іншої альтернативи співіснуванню та співробітництву заради спільного виживання.

Не слід вважати чимось другорядним і спілкування у повсякденно-побутовій сфері людського буття. Адже, по-перше, ця сфера посідає важливе місце, часом навіть визначальне, у життєдіяльності й життєзабезпеченні багатьох людей. По-друге, їй притаманна певна система значущостей, яка давно склалася і безпосередньо переживається людиною. По-третє, саме у цій сфері людина само реалізується не менш важливою мірою, ніж у сфері своєї професійної чи громадської діяльності, тут вона зазнає щастя повноти життя, тут вона завжди самостверджується. По-четверте, саме тут, насамперед в сім'ї людина засвоює перші навички спілкування, норми і вимоги його культури, які часто впливають на все її подальше життя й діяльність, на її відносини з іншими людьми й на характер спілкування з ними, на її сприйняття суспільства, на життя й діяльність у складі цього суспільства.

Як справедливо стверджував свого часу С. Л. Франк, людина живе в суспільстві не тому, що так жити більш зручно, а тому, що тільки в якості члена суспільства вона може відбутися як Людина, подібно до того, як лист може бути листом тільки цілого дерева. Безумовно, система взаємозв'язків людини і суспільства є набагато більш складною, ніж листа й дерева, і виключно важливу роль серед них відіграють, як вже зазначалося, спільна діяльність, взаємодія та спілкування.

Сьогодні далеко не випадково сферою підвищеної уваги філософії виступає не просто спілкування саме по собі, а й його роль в освіті, науці й культурі, в бізнесі й управлінні соціальними системами. Без цієї його ролі важко зрозуміти саму сутність цих галузей людської діяльності, зрозуміти філософію освіти, науки і культури, філософію бізнесу та управління. Адже філософію завжди цікавлять відносини між людьми, їх взаємодії та взаємовплив. Ось чому такий підвищений інтерес з боку філософії виявляється й до феномену міжособистісного спілкування, яке є надзвичайно важливим екзистенціалом людського буття. В загальній структурі цього феномену не просто зосереджені, але і у складній діалектичній суперечності взаємодіють такі його аспекти, як потреба людини у спілкуванні та його сприйняття як однієї зі своїх життєвих цінностей, як визначальна передумова самої можливості співіснування і спільної діяльності людей, як дієвий інструмент взаєморозуміння між людьми й потужний засіб забезпечення прискореного і при цьому системного пізнання об'єктивної реальності в системі освіти. Все це тільки посилює інтерес до філософської рефлексії феномену міжособистісного спілкування.

Враховуючи складну і суперечливу природу самого цього феномену, його структуру і поліфункціональність, така рефлексія повинна охоплювати всю множину його філософських аспектів. Маються на увазі проблеми феноменології спілкування та його інтенціональності, онтології спілкування та її характерних проявів, гносеологічних особливостей спілкування, його телеології й аксіології, герменевтики і логіки. На наше глибоке переконання, цікаві результати можуть очікувати дослідників проблем етики та естетики спілкування, а також методології комунікативної діяльності. Вважаємо, що сьогодні практично недослідженими лишаються проблеми праксеології спілкування. Велика біла пляма у сфері філософської рефлексії феномену спілкування очікує й дослідників проблем професійного спілкування у різних галузях і конкретних видах людської діяльності, яке носить відчутний вплив особливостей відповідної

діяльності, загальної і професійної культури тих фахівців, які її здійснюють, та їх системи життєвих цінностей.

Слід спеціально підкреслити також, що цілі й характер спілкування не тільки залежить від соціокультурного простору, але і в свою чергу, активно впливає на його розвиток. Тому сучасна ситуація в духовно-культурній сфері України вимагає активізації зусиль, перш за все національної системи освіти, спрямованих на істотне підвищення рівня культури та інтелігентності народу та його духовності. Адже без цього не можна й сподіватися на досягнення суспільної злагоди, подолання системної кризи й на успішний вихід нашої країни на магістральні шляхи світового інноваційного розвитку. Без цього ми не зможемо забезпечити високого рівня конкурентоспроможності нашої економіки й гідного місця країни у світовій спільноті. Успішне ж розв'язання цих складних і відповідальних завдань істотно залежить від цілей і культури спілкування як у самій країні, так і з представниками інших країн.

Отже, як ми зазначали у попередніх номерах нашого журналу, для плідного розвитку філософії спілкування існують як широкі можливості для дослідників, так і достатньо цікава проблематика, яка може являти інтерес не тільки для вузького кола філософів, але й для представників всіх соціально-гуманітарних наук, а також для таких важливих сфер практичної діяльності, як освіта і управління соціальними системами. Тому ми будемо раді надавати наші сторінки авторам нових оригінальних результатів дослідження різних аспектів міжособистісного спілкування і впевнені, що вони сприятимуть загальному підвищенню його культури і розвитку філософської думки.

В. Г. Кремень, голова координаційної ради журналу,

С. О. Завстний, головний редактор,

О. С. Пономарьов, відповідальний секретар редакційної колегії